

Sterk en kwetsbaar vertrouwen (2013)

Sieth Delhaas

My World Event 2013, Magazine 19 maart 2013

Sieth Delhaas was jarenlang betrokken bij een kleinschalig ontwikkelingsproject voor Luo weduwen in Kenia. Ze voerde vele indringende gesprekken met de vrouwen en schreef daarover het boek 'Weerbarstig Erfgoed'. Tijdens het MyWorld Event gaf Delhaas een inspirerende lezing over het thema 'Vertrouwen'.

Waarom sta ik hier en niet iemand anders?

Vanaf 2007 heb ik onderzoek gedaan naar een weduwenproject in Kenya. Het project begon in 1988. De Nederlandse Rentia Krijnen-Hendriks - ik noem haar verder Rentia - die het initiatief nam tot de start, werd zelf op haar achtendertigste weduwe. Vlak voordat zij in Utrecht afstudeerde op het vak Theologie en Maatschappij sprak zij met een familielid-missionaris. Hij attendeerde haar op het verschil tussen haar positie als weduwe, 44 jaar, die kon studeren van haar weduwepensioen. Daartegenover zette hij de Luo weduwen in zijn missiegebied in Kenia. Eén van de tradities van de Luo is dat wanneer de echtgenoot overlijdt de weduwe wordt overgeërfd aan een zwager. Die gewoonte is eeuwenoud en wijdverbreid in Afrika. Maar in de Luo traditie is dit gebruik ingekapseld in een soort garantie voor het voortbestaan van het volk, geënt op het eeuwenlange nomadische verleden.

Rentia stelde, toen zij de vergelijking van de missionaris tot zich had laten doordringen een fundamentele vraag: zijn er ook vrouwen die dat niet meer willen? Die bleken er bij navraag inderdaad te zijn. Rentia wilde aan die weduwen voor een periode van 4 jaar 1000 gulden per jaar geven. Niet als liefdadigheid. Zij zouden daar een bedrijfje mee kunnen beginnen om een zelfstandig bestaan op te bouwen. Vier jaar lang deed ze dat. U begrijpt intussen dat de steun aan de weduwen niet bij vier jaar is gebleven, want dit jaar bestaat het project 25 jaar. En Rentia's werk wordt gefinancierd door enkele honderden donateurs in Nederland.

Rentia stelde, toen zij de vergelijking van de missionaris tot zich had laten doordringen een fundamentele vraag: zijn er ook vrouwen die dat niet meer willen? Die bleken er bij navraag inderdaad te zijn. Rentia wilde aan die weduwen voor een periode van 4 jaar 1000 gulden per jaar geven. Niet als liefdadigheid. Zij zouden daar een bedrijfje mee kunnen beginnen om een zelfstandig bestaan op te bouwen. Vier jaar lang deed ze dat. U begrijpt intussen dat de steun aan de weduwen niet bij vier jaar is gebleven, want dit jaar bestaat het project 25 jaar. En Rentia's werk wordt gefinancierd door enkele honderden donateurs in Nederland.

Eigen achtergrond

Ik leerde Rentia kennen toen ze net met het project begonnen was. Wij hadden het vooral druk met ons eigen werk. Zij met emancipatiecursussen aan Brabantse boerinnen, ik met schrijven, lezingen en cursussen geven. Geleidelijk aan viel er meer over het project te vertellen. Vooral toen het in 1996 een prijs won van een Brabantse krant, waarin het weduwenproject tot beste werd uitgeroepen. Toen ging het geld stromen.

Ik interviewde haar bij het winnen van die prijs en toen pas drong tot mij door dat Rentia niet alleen op haar vierenveertigste een bul economische theologie had behaald. Maar na haar

middelbare school had ze ook nog een zeer veelzijdige opleiding gevolgd voor landbouwhuishoudkundig lerares.

Ik wil in het kader van het begrip *vertrouwen* waarover het in deze presentatie gaat, met deze studie-informatie maar zeggen dat het ontzettend handig is als je iets in je eigen bagage hebt als je mensen ver weg wilt helpen ontwikkelen. Het is belangrijk dat je een goede knowhow hebt op het gebied waarop je je kwaliteiten aanbiedt.

Een project dat werkt?

Intussen, twintig jaar lang, luisterde ik naar Rentia's verhalen over het project. Ik stelde vragen. Rentia nodigde me uit eens mee te gaan om het zelf te zien. Ik had geen tijd toen. Maar mijn interesse groeide omdat het project groeide. En ik kreeg de indruk dat dit soort ontwikkelingswerk, waar ik eigenlijk niet erg meer in geloofde, wél werkte.

Eind 2007 had ik mijn handen vrij. Ik ging mee naar Kenia, begon te lezen, te luisteren en mijn onderzoek. Begin vorig jaar lag mijn boek 'Weerbarstig erfgoed. Globalisering in zakformaat' er. In dat boek vonden de initiatiefnemers van deze dag argumenten om mij te vragen vandaag iets te zeggen over het belang van het begrip *vertrouwen* in combinatie met ontwikkelingswerk.

Een doorlichting van het begrip *vertrouwen*

Dit is een bijeenkomst van mensen die een particulier initiatief (PI) hebben of realiseren. Ik vind de afkorting PI een beetje ongemakkelijk, dus ik gebruik hier afwisselend de afkorting PI of ontwikkelingswerker. Waarom dragen de initiatiefnemers van deze dag het woord *vertrouwen* aan?

In de praktijk van het ontwikkelingswerk blijkt dat *vertrouwen* een bijna altijd aanwezig probleem is. De vraag: kunnen wij de mensen 'daar' *vertrouwen*? Ligt voortdurend onder de oppervlakte. Ik gebruik het woord 'daar' omdat het aangeeft dat het om partners gaat uit een andere cultuur.

Meestal is het zo dat de PI bedacht heeft dat ergens iemand 'geholpen' moet worden of dat er situaties moeten veranderen. Ook het woord 'geholpen' zet ik tussen aanhalingstekens. Je dient je voorzichtig uit te drukken in dit werkveld.

Wat wil het woord *vertrouwen* zeggen? Het gaat allereerst om het middenstuk van het woord: *trouw*. Ik heb er een aantal woordenboeken op nageslagen en dan zie je dat het woord het eerst opduikt in middeleeuwse Europese teksten. Toen, dus tien eeuwen geleden, waren de mensen in ons land nog lang niet gealfabetiseerd. In onze middeleeuwen kon slechts een kleine elite lezen en schrijven. Zoals monniken in kloosters. Koningen en edelen konden vaak evenmin lezen of schrijven. Vermoedelijk wordt het woord *trouw* in onze middeleeuwen vooral gebruikt in contracten tussen koningen en edelen. En in de theologische taal in de

betekenis van zich houden aan bestaande zedelijke voorschriften, een persoonlijke band, een aangegaan verbond. Eeuwen later wordt *trouw* uitgelegd als een karaktereigenschap, als volhardend vasthouden aan beginselen of voorschriften.

In onze tijd wordt het werkwoord *vertrouwen* gekoppeld aan geluk, vertrouwen op iemand, op God, op je geheugen.

Deze week hoorde ik het veel gebruiken als *vertrouwen* in de nieuwe paus, de waarde van de euro of consumentenvertrouwen.

Ik wil met mijn toelichting op het begrip *vertrouwen* maar zeggen, dat wij als Nederlanders-onder-elkaar weten waar we het over hebben. Maar dan ga je als PI met je goede voornemen naar een ander land om je initiatief in de praktijk te brengen. Weet jij dan of 'daar' zoiets als het begrip *vertrouwen* bestaat? En welke betekenis daar achter schuil gaat?

Nogmaals: het feit dat de mensen 'daar' al eeuwen niet, misschien pas een eeuw, of nog nauwelijks gealfabetiseerd zijn, speelt in onze contacten met hen een niet te onderschatten rol.

Werken aan vertrouwen

Na deze woordexercitie hebben we wel zoveel ontdekt dat *vertrouwen* nooit zekerheid biedt. Je moet maar afwachten of je geluk hebt, of iemand trouw blijft, of god bestaat en wat de euro doet. Ook is duidelijk dat aan dit onzeker blijvende *vertrouwen* wel blijvend gewerkt moet worden, wil het leven als mensen onderling dragelijk zijn.

Met deze toelichting op het begrip *vertrouwen* en onze kennis van de diepgang ervan, wil ik iets belangrijks laten zien. Iets van de macht of de voorsprong die een Nederlandse PI heeft op de nog-niet-partner, de man of vrouw 'daar' die nog geen idee heeft van wat een ander, ver weg met hem/haar van plan is. De PI gaat iets doen met zijn *initiatief* en gaat aan de slag.

Hier haal ik het woordenboek er weer bij. Dat zegt over *initiatief*: het geven van de eerste stoot, het doen van de eerste stap, het eerst een zaak op touw zetten, zelf beginnen zonder afwachten wat anderen gaan doen. Een beetje om je hart vast te houden, vind ik, voor die verre 'partner'.

Vertrouwen in relatie tot voorbeelden in het weduwenproject

We weten nu: aan *vertrouwen* moet je altijd blijven werken. Er is nooit zekerheid. De taal blijft een obstakel in het onderling contact. Hoe werk je dan aan dat altijd onzekere *vertrouwen*?

Daarvoor grijp ik naar voorbeelden uit de praktijk. In de praktijk denk ik momenten te vinden waarin sprake is van een ontwikkeling van onderling *vertrouwen*.

Rentia ging pas na acht jaar zelf naar Kenia. Aan de twee vrouwelijke Luo contacten van de missionaris, Gaudentia en

Florence, die voor Ahero-parochie werkten, vroeg Rentia om als coördinatrices tussen haar en de weduwen op te treden. Gaudentia en Florence bespraken met de weduwen, die zich bij het project wilden aansluiten, wat ze met Rentia's geld zouden willen ondernemen. Zij legden over die gesprekken en de voortgang van de plannen via de missionaris of per brief verantwoording af aan Rentia. Ik denk dat een fors deel van het slagen van dit project ligt in de deskundigheid van deze beide Keniaanse vrouwen.

Het aandeel van Rentia bij de opbouw van het wederzijds *vertrouwen* is, dat ze, toen ze in 1996 voor het eerst naar Kenia kwam, de al in beginsel gevormde organisatie niet naar haar eigen hand ging zetten. Zij bouwde met beide vrouwen in die tussenliggende zeven jaar een uitstekende relatie op. Vooral Gaudentia is een dierbare vriendin geworden.

Ik denk dat zulke persoonlijke banden misschien wel de allerbelangrijkste voorwaarden zijn om wederzijds *vertrouwen* op te bouwen.

Een tweede voorbeeld. Toen Rentia drie jaar later, in 1999, voor de tweede keer het weduwenproject bezocht en zij met Gaudentia in een bepaald dorp arriveerde, merkte ze dat enkele weduwen over haar praatten. Ze vroeg Gaudentia wat ze zeiden. En Gaudentia vertelde: 'Ze verbazen zich erover, dat je terug bent gekomen en dat je hen kennelijk de moeite waard vindt.'

In die woorden ligt een wereld van betekenis. Kennelijk is de ervaring van deze Luo vrouwen dat ze niet gewend waren dat iemand hen 'de moeite waard' vond. Van een witte verwachten ze al helemaal niet dat hij of zij hen de moeite waard vindt. Van hun eigen volksgenoten weten ze dat die hen niet de moeite waard vinden. Integendeel voor hen zijn weduwen het uitschot van de samenleving.

Bij deze tweede ervaring sluit de brief aan die Gaudentia aan Rentia meegaf na haar eerste bezoek. In haar brief bedankt ze Rentia als volgt: 'We waren diep onder de indruk toen we Rentia met onze eigen ogen zagen. Haar toespraken leerden ons iets anders dan we ons voorgesteld hadden. Voordien dachten wij dat ze een rijke vrouw was, maar toen we hoorden hoe ze geld bij elkaar scharrelt om ons te ondersteunen, was dat een heel grote les voor ons. Zij leerde ons dat wij ook hardwerkende vrouwen moeten zijn en dat we ook aan andere vrouwen moeten denken en niet alleen aan onszelf.'

Cultuurverschillen

We keren terug naar het woord *vertrouwen* en wat we leerden over het verschil in denkwereld tussen culturen. Bij het lezen van Gaudentia's brief dacht ik: hé, ze leert van Rentia dat ze ook aan andere vrouwen moet denken. Ze is toch katholiek? Ze wilde zelfs non worden? Dan moet ze toch weten dat ze aan haar naaste moet denken? Ik spreek dan vanuit mijn protestant-christelijke achtergrond. Maar het christelijke geweten van deze vrome vrouw ziet er anders uit dan ons Nederlandse christelijke geweten in het algemeen. Ik denk dat dat niet aan haar persoonlijk ligt, maar aan die andere cultuur.

Een voorbeeld van wat er achter zou kunnen zitten, heb ik begrepen uit een gesprek met een Nederlandse priester-filosoof die sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw in dat gebied les gaf aan Afrikaanse priesterstudenten. Hij vroeg eens toen hij een paar van zijn oud-studenten na jaren terug zag - die overigens geen priester waren geworden: 'Wat hebben jullie nu eigenlijk bij ons geleerd?' Ze antwoordden: 'Vriendschap. Wij kennen in onze cultuur alleen de familiebanden, de clan. Die zijn het allerbelangrijkste. De anderen zijn buitenstaanders. Daar doe je niets voor. Bij jullie leerden we dat je ook met anderen een relatie kunt aangaan'.

Ook dit gesprek laat iets zien over de andere denkwereld van mensen waarmee een PI een 'zakelijke' relatie wil aangaan

Lezen

Ik heb tijdens mijn onderzoek veel romans gelezen van Keniaanse schrijvers en vooral van Luo auteurs. Ik leende ze in het Afrika-studiecentrum in Leiden. Ik heb daardoor niet alleen veel van hun geschiedenis geleerd, maar vooral veel over hun denkwijzen, hun tradities, hun omgangsvormen en hun geestelijke achtergrond.

Mijn advies is: lees, lees, lees. Geschiedenis- en sociologische boeken over het gebied waar je naartoe gaat. Maar vooral ook romans. Want als ze horen dat je iets van hun land, van hun gebied, van hun godsdienst weet, dan merken ze dat je hen belangrijk vindt. En dat schept *vertrouwen*.

Grenzen stellen

Wat zijn de grenzen die je aan je eigen verantwoordelijkheid stelt ten opzichte van de partner 'daar'? Om daar inzicht in te krijgen haal ik een voorbeeld aan uit Rentia's praktijk. Een standaarduitdrukking van Rentia is: ik kan Afrika niet redden. Ze zegt van zichzelf: ik stel me ook tegenover de weduwen terughoudend op. Ik neem geen leiding. Maar waar het om belangrijke dingen gaat, stelt ze wel haar eigen grens.

Een grens stelt ze tegenover kerkelijke en gemeentelijke autoriteiten in het dorp Masogo.

Op een vergadering in dat dorp in 2010 worden we in de weduwengroep geconfronteerd met verhalen over bijna dagelijkse verkrachtingen. De gevolgen daarvan zijn: het thuis houden van middelbare schoolmeisjes.

De Keniaanse parochiepriester had Rentia al eerder om geld gevraagd voor de bouw van een middelbare school met keuken en slaapgelegenheid. Hij had zelfs al een tekening van zijn plan gemaakt. Zijn motivatie voor deze vraag was om de meisjes hun dagelijkse voettocht naar de plaatselijke school te besparen. De meiden worden op weg naar school bijna dagelijks

door mannen - hoogstwaarschijnlijk dorpsgenoten - de velden met hoog opschietend, dicht op elkaar groeiend suikerriet in geseurd en verkracht.

Rentia's antwoord op het verzoek van de priester was een duidelijk 'nee'. Ze redeneert en legt hem haar weigering uit: hoe erg ook voor de meisjes, de verkrachtingen zijn een lokaal probleem. De regionale regering is verantwoordelijk voor dit geweld. Zij moet het geweld oplossen.

Drie maanden later kwam de priester toch weer met een begroting voor de bouw. Rentia gaf hem hetzelfde antwoord: nee.

Een half jaar later vertelde een kerkbestuurslid aan Rentia dat een in het dorp wonend parlamentslid geld had beloofd voor de bouw van de school.

Door haar grenzen zo strak te trekken, liet Rentia zien dat ze niet chantabel is. Dat Kenianen hun eigen verantwoordelijkheden hebben. Voor sommige Kenianen is dat lastig, voor anderen een stimulans voor *vertrouwen*.

Vrucht van het verleden

Nog één voorbeeld. Wij Nederlanders sluiten vaak onze ogen voor wat wij evenals andere Europeanen in ex-koloniale landen hebben aangericht. Ook dat heeft met *vertrouwen* te maken. Is er in dat verleden een basis gelegd waardoor men kan rekenen op wederzijds *vertrouwen*? Of juist het tegendeel?

Ik vertel een voorbeeld uit Rentia's praktijk waaruit blijkt hoe de realiteit voor de mensen 'daar' ligt. Rentia stuurde me twee jaar geleden een mail vanuit Kenia. Ze was nogal ontdaan, las ik.

Het ging om één van de weduwen, een dertiger, ober, moeder van een zoon op highschool en ze spreekt Engels. Niet alle weduwen kunnen dat. Rentia merkte al langer dat Rose, als ze iets bestelt in het guesthouse van het project, vaak iets anders brengt dan waar ze om had gevraagd. Rentia vroeg haar om een vork bij haar maaltijd. Ze kwam terug met een stapeltje gewassen en gestreken kleren. Rentia herhaalde haar vraag om een vork. Rose bracht hem en Rentia liet het er bij.

De volgende dag had Rentia een vergadering met het guesthouse-personeel. Daar vroeg ze of de weduwen haar wel goed konden verstaan. Of haar Engels wel goed genoeg was. Nee hoor, het personeel had geen enkele moeite om haar te verstaan en ja, haar Engels was goed. Ze vroeg Rose dus opnieuw of zij haar niet goed had verstaan toen ze om een vork vroeg.

Ik citeer Rentia's mail aan mij: 'Ik zie altijd dat ze zenuwachtig is als ze met mij praat. En ze zegt bij alles "Thank you". Daarna is ze zo snel mogelijk weer verdwenen. Ik heb daar nooit iets van gezegd, maar als je dat na anderhalf jaar werken in het guesthouse nog doet...!

Omdat wij tijdens zo'n vergadering ook de gang van zaken in het guesthouse bespreken, vertelde ik wat er gisteren was gebeurd. Rose gaf geen antwoord en zat alleen maar zenuwachtig te lachen. Beatrice - één van de leiding van het guesthouse, s.d. - zat naast mij en vroeg: 'Mag ik het vertellen?' Blijkbaar wist zij wat er bij de weduwen speelde. Toen kwam eruit dat de vrouwen bang voor me zijn. Ik schrok. 'En jullie zijn altijd zo blij als ik kom? En als ik in Nederland ben krijg ik sms'jes met "we miss you...!"'

‘Het ligt niet aan jou’, riepen ze om het hardst. Beatrice legde uit hoe het werkt: ‘Als wij moeten praten tegen een wit gezicht, komt er iets akeligs in ons naar boven en we worden zenuwachtig. We proberen het af te leren, want jij bent geen macho en niet brutaal tegen ons, zoals andere witten.’”

Zijn dat de invloeden van het kolonialisme, vroeg Rentia zich af in haar mail aan mij?

Ze is bang dat het gevoel over de blanken diep zit. Zelfs bij deze jonge generatie. Ook de wachtmannen hebben er last van. En ik vind het erg... Ik voelde me kwaad dat het kolonialisme dit teweeg heeft gebracht.”

